

JORDI CARBONELL I DE BALLESTER:
VIURE PER LA NACIÓ

(Barcelona, 23 d'abril de 1924 - 22 d'agost de 2016)

VICENT PITARCH I ALMELA
Institut d'Estudis Catalans (S. F.)
vpitarch@iec.cat

De la personalitat de Jordi Carbonell, sòlida i estimulant, les necrologies n'han seleccionat la imatge de capdavanter en la lluita per la independència nacional. Naturalment, una tal selecció s'explica no sols per la seva oportunitat, atès el moment polític present, sinó també pel pes específic que aquesta condició té en la biografia del nostre personatge, sens dubte un dels referents més acreditats del moviment independentista català. L'Assemblea de Catalunya (1971), Nacionalistes d'Esquerra (1979), l'Entesa (1984) i l'Esquerra Republicana de Catalunya (1992), emergeixen ací com a fites emblemàtiques al bell mig d'un camí vital que va transitar indefallent, amb l'horitzó de la sobirania del país.

Com no podia ser altrament, el combat nacional esdevenia resistència militant antifranquista, la qual en el nostre protagonista va començar, l'any 1943, al Front Universitari de Catalunya i va continuar en nombroses lluites clandestines, a la Taula Rodona (1966), posem per cas, o a l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals Catalans (Montserrat, 1970), etc., tot cobrint una trajectòria activista per la dignitat nacional, que mai no abandonaria. I és ben sabut que la seva fou una resistència mantinguda amb trets d'heroïcitat —imprescindible per no defallar ni tan sols sota les tortures de les presons franquistes— i amb la fermesa i obstinació que van marcar sempre el caràcter d'aquest català de conviccions insubornables.

Per cert, d'alguna manera, la fortalesa de conducta que no claudica va forjar-la, tal com el mateix Carbonell confessava a Assumpció Maresma, durant els seus primers anys de treball, a partir del 1946, en què el flamant llicenciat en filologia romànica ingressava en qualitat de secretari redactor a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). D'aquella època ell recordaria amb veneració el doctor Ramon Aramon, a qui considerava «el meu mestre», tot vindicant-lo amb entusiasme. El 1946 fou també l'any de la fundació de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, en la constitució de la qual Carbonell participà, entre d'altres, amb Hortènsia Curell, amb qui aleshores compartiria l'aventura clandestina als Estudis Universitaris Catalans. Finalment, el 1972 va ingressar a la Secció Filològica i del 1991 al 1996 fou el director de l'Oficina d'Onomàstica, de l'IEC.

Definitivament, la lleialtat amb el seu compromís nacional va marcar la biografia de Jordi Carbonell. D'entrada, va condicionar en termes decisius la seva

carrera professional. Per descomptat, l'opció per la resistència antifranquista li barrava el pas a qualsevol esglaó oficial de la docència universitària, alhora que la dictadura el llançava a una existència força més itinerant que no ho hauria desitjat. I vet-lo ací l'any 1950, tot just casat, camí de la Universitat de Liverpool, en la qual treballaria de lector durant dos cursos (1950-1952), successor de Joan Triadú. Més tard va dirigir la Gran Enciclopèdia Catalana (1965-1971) i va fer de professor a la Universitat Autònoma de Barcelona (1969-1972), una dedicació que no va poder consolidar a causa del seu enfrontament amb la dictadura. Al capdavant, el nostre professor, antifranquista impàvid, tan sols podia satisfer la vocació d'ensenyant des de l'altra banda de les fronteres controlades pel règim, a la Universitat Catalana d'Estiu (1970-1975) o a la Universitat de Càller (Sardenya), de la qual esdevingué catedràtic de català des de 1976 fins al 1989. Era una càtedra, però, que administrativament funcionava amb unes condicions particulars de precarietat, que l'obligaven a fer de "pendolare", en un període de la seva vida «amb dona i quatre fills per mantenir».

En qualsevol cas, la manca d'estabilitat en la carrera docent havia de repercutir de manera negativa en la productivitat investigadora del professor Carbonell, «que l'havia de fer en condicions precàries», recordarà a les *Memòries*. Amb el seu tarannà d'home més aviat actiu que especulatiu, el compromís polític va erosionar sovint la seva dedicació als projectes acadèmics. Notem la seva renúncia a fer carrera universitària a Manchester, precisament perquè —recordaria més tard— «jo tenia la família i la lluita a Catalunya». Tot plegat explica que la seva producció intel·lectual hagi quedat en certa mesura eclipsada per la seva projecció de líder nacional.

De tota manera, no hauríem d'ignorar ni que la seva obra de filòleg va manifestar-se amb una considerable precocitat ni tampoc que a ell li devem alguns treballs innovadors sobre la literatura catalana de la Il·lustració. En efecte, l'any 1950 rebia el premi Francesc Cambó, de l'IEC, pel treball, també compartit amb Hortènsia Curell, «Un aspecte de la influència llatina en la prosa catalana medieval». Del 1954 data la seva primera aproximació a Roís de Corella i cinc anys més tard descobria *Lucrecia* (que acabaria publicant el 1968) i un parell més de tragèdies de Joan Ramis. La debilitat per Menorca, que Carbonell va començar a experimentar aleshores, s'acrexeria a mesura que feia noves descobertes (Antoni Febrer i Cardona, a més d'escriptors subalterns, com Pere Ramis o Joan Roca i Vinent) en el «període menorquí de la literatura catalana». I encara podríem afegir-hi les aportacions que va fer al coneixement de la literatura catalana de la Il·lustració al Rosselló i de la cultura a Sardenya. D'altra banda, l'*Obra profana* de Joan Roís de Corella representava el volum primer (1973) del projecte editorial de les obres completes del gran clàssic valencià, que havia de publicar l'heroica i enyorada aventura de Clàssics Albatros, que dirigia Joan Fuster. I ací no deixaré passar per alt, senzillament perquè la considero rellevant, la participació de Carbonell en l'homenatge al seu admirat Fuster, a la plaça de bous de València, el 3 d'octubre de 1981, una demostració civil contundent, que «al costat de l'Onze

de Setembre de 1976 a Sant Boi, ha estat l'acte més emocionant de la meua vida», segons reconeix Carbonell a les seves *Memòries*.

En tot cas, tant situat a dins com a fora de les instàncies universitàries oficials, ell va esmerçar una bona part de la pròpia capacitat mobilitzadora a promoure i engegar institucions acadèmiques. Més amunt hi ha estat adduïda la seva contribució a la fundació de la Societat Catalana d'Estudis Històrics; n'hi podem afegir d'altres, tals com l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (1973), l'Associazione Italiana di Studi Catalani, que fundà el 1978 i presidí des del 1992 fins al 1995, o el Grup Català de Sociolingüística, dinàmic d'ençà del Congrés de Cultura Catalana, per bé que aprovat estatutàriament el 1981, i que continua actiu amb el nom de Societat Catalana de Sociolingüística. Pel que fa a la Crida (1981), Carbonell va vindicar, a Vilaweb, que «el nom de Crida en Defensa de la Llengua, la Cultura i la Nació Catalanes el vaig posar jo!» Sense remei, ell hi era, allà on es bellugués qualsevol inquietud ciutadana adreçada a sacsejar el franquisme amb l'objectiu indefugible de la recuperació de la dignitat nacional.

Amb motius sobrers, doncs, els comentaris i les aproximacions a la biografia de Jordi Carbonell coincideixen a perfilar-la mitjançant la dualitat amb què ell mateix s'autodefinia a les *Memòries: Entre l'amor i la lluita* (2010). En efecte, de caràcter abrandat i incombustible, l'amor d'espòs i de pare (penseu en el poemari *Hortènsia*, 2007) no va desmerèixer de la profunda passió amb què es lliurava a la pròpia condició nacional. En aquest sentit, una de les originalitats de Carbonell fou l'actitud davant les realitats perifèriques d'aquesta nació, a les quals s'abraçava amb una debilitat manifesta, sens dubte perquè les percebia profundament desprotegides. I val a dir que, enfront d'una tal situació d'afebliment extrem, no hi reaccionava amb posat derrotista, sinó més aviat hi contraposava la seva lluita sense treva, atret per la utopia necessària. Certament, la catalanitat viscuda des de la seducció per la perifèria constitueix l'expressió de la nació completa, que vindicava Carbonell, tal com va fer, per exemple, durant l'entrevista de l'any 2014 a Vilaweb: «Els Països Catalans són la meua pàtria i jo em trobo al centre de la meua pàtria quan sóc al mig del País Valencià.»

L'exemple de vida del nostre heroi mostra que la utopia és inabastable, no pas, però, perquè sigui quimèrica, sinó per la seva condició d'intrínsecament expansiva, com l'horitzó, de manera que cada guany genera alhora un estímul per aspirar a noves fites. Aquest fenomen de retroalimentació entre el compromís i l'esperança quedava implícit en les frases següents pronunciades per Jordi Carbonell, la primavera d'enguany, en rebre el premi Pompeu Fabra: «avui som en vigílies de la independència. Probablement, els propers premis Pompeu Fabra ja els atorgarà el govern de la República Catalana. I qui no ens diu que tenim a la vista un govern de la República Federal dels Països Catalans!»

Més a la vora de la mort que no ho semblava, durant l'acte en què li fou lliurada *L'obra de Joan Roís de Corella*, que recull els estudis de Carbonell sobre l'escriptor valencià, hi va deixar anar un seguit de reflexions emocionades. Interpretava la publicació del llibre (que devem a A. Ferrando i V. Martines) com un

vinde que uneix l'IEC, «on vaig néixer com a intel·lectual», el País Valencià, «el centre del meu país, els Països Catalans» i Joan Roís de Corella, un dels seus clàssics preferits.

A hores d'ara, més enllà del lluitador antifranquista, el filòleg, el membre de l'IEC i l'independentista impertorbable, Jordi Carbonell ha esdevingut una figura que transcendeix la seva època, la dimensió de la qual no estem en condicions d'avaluar amb precisió, per manca de perspectiva històrica. De tota manera, convindria posar fil a l'agulla en la redacció de la seva biografia, que hauria de ser programada amb criteris ambiciosos de documentació extensa i rigorosa, amb la corresponent avaluació crítica, sobre el conjunt dels aspectes que van configurar la trajectòria vital, fecunda i seductora, d'aquest català fora mida.

La seva convicció en la necessària utopia nacional, el seu somni, el duia a assegurar que «s'acosta l'hora de la victòria». I certament, el seu amic Josep Vallverdú sap que «el veuré tothora victoriós». En tot cas, el somni de Carbonell en la nació alliberada va constituir la raó de la seva vida.